

34.01(37)
347(4)

RECEPCIJA RIMSKOG PRAVA I NJEGOV UTICAJ NA GRAĐANSKO PRAVO ZEMALJA KONTINENTALNE EVROPE

Doc. dr Rejhan R. Kurtović*
Doc. dr Dragana Randjelović*

Apstrakt:

Pod recepcijom rimskog prava podrazumeva se prihvatanje rimskog prava kao pozitivnog prava u srednjovekovnoj Evropi. To je jedinstven slučaj u istoriji da se pravni sistem jedne imperije i civilizacije primenjuje van njenih granica i posle njene propasti. Rimsko pravo ne samo da se primenjivelo, već je postalo i ostalo temelj prava kontinentalne Evrope. Autor se u radu bavi recepcijom rimskog prava, i njegovim uticajem na pravne sisteme država Kontinentalne Evrope, a naročito na građanske zakonike i razvoj građanskog prava. Recepcija rimskog prava posmatrana je kroz analizu Justinijanove kodifikacije - Corpus iuris civilis, u kojoj su u originalnom obliku sakupljene i sačuvane sve tvorevine i dostignuća rimske pravne teorije klasičnog perioda.

Ključne reči: Rimsko pravo, Justinijanova kodifikacija, recepcija rimskog prava, Francuski građanski zakonik, Austrijski građanski zakonik, Nemački građanski zakonik.

UVOD

Rimljani, narod praktične naravi i logičnog vezivanja stvari, u svojoj viševekovnoj istoriji, stvorili su originalna pravna pravila i institute koji su do današnjih dana ostali na snazi i koji permanentno doživljavaju nadogradnju. Uticaj rimskog prava na savremene pravne sisteme je izuzetan, čemu u prilog govori i činjenica, da su pojedini pravni sistemi direktno ili indirektno oblikovani po uzoru na rimsko pravo.

Rimljani su postavili temelje privatnog prava, koju su kasnije dograđivani i usavršavani kroz druge pravne sisteme i škole. Proučavanjem određenih institucija rimskog prava, kao i određene pravne terminologije, dolazimo do zaključka da većina termina i instituta koje su rimljani ustanovili, ni posle toliko dugo vremena nisu izgubili svoju upotrebnu snagu i moć. Generalno gledano, pojedini instituti i

* Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru, docent za teorijsko-istorijsku pravnu oblast, r.kurtovic@uninp.edu.rs.

* Departman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru, docent za užu naučnu oblast građansko pravo, d.randjelovic@uninp.edu.rs.

pravila, pretrpeli su manje formalne izmene kako bi se mogli primenjivati u savremenim uslovima života, međutim, njihova suština ostala je i dalje ne promenjena.

U Justinijanovoj kodifikaciji, sakupljene su i sačuvane u originalnom obliku mnogobrojne tvorevine i dostignuća pravne teorije rimskih pravnika klasičnog period, zbog čega Justinijanova kodifikacija predstavlja krunu razvoja rimskog prava, a naročito građanskog prava koje je sadržano u Digestama.

Osnovni razlog za recepciju rimskog prava u gradovima srednjovekovne Evrope, bili su: razvoj trgovine, pojava gradova i građanskog staleža, kao i sveukupno uvećanje robnonovčanih odnosa i privrede. Uvećani robnonovčani odnosi, razvijenija trgovina, pojava gradova i drugo, pred pravni sistem stavljali su određene zadatke, koje feudalno pravo nije moglo rešiti. Međutim, Rimsko pravo imalo je rešenja za većinu problema koji su se odnosili na dinamičniji promet i procvat gradova. Zbog toga, nužna je bila recepcija Rimskog prava. Nekada je ta recepcija bila putem uticaja naročito školovanih pravnika (posredna recepcija), a nekada se javljala kao posledica odluke vladara (neposredna recepcija).

1. CORPUS IURIS CIVILIS

Justinijanova kodifikacija ili *Corpus iuris civilis* spada u najznačajnija pravnička dela svih vremena. Po svom sadržaju, visokom kvalitetu prava koje obuhvata, kao i po snazi uticaja na potonji razvoj prava, Justinijanova kodifikacija predstavlja, najznačajni zbornik prava u istoriji.

Gotovo sve što znamo o rimskom pravu potiče iz kompilacije pravnih tekstova koja je sačinjena po naredbi cara Justinijana, čija je vladavina trajala od 527. do 565. godine. Ova izuzetno važna kompilacija pravnih tekstova, koja je ostavila poseban pečat na razvoj građanskog prava, ali i prava uopšte, nosi naziv *Corpus iuris civilis*, ili Justinijanova kodifikacija.

Ako možemo reći za Justinijana¹ da je bio idejni tvorac i nalogodavac izrade kodifikacije, slobodno možemo reći da je pravnik Tribonijan bio glavni arhitekta. Podstaknut zeljom da obnovi Carstvo, Justinijan je došao na ideju da taj poduhvat mora obuhvatiti i pravo. U tom smisli, Justinijan je i sam rekao, da se država ne zasniva samo na snazi oružja, već se zasniva i na pravu. Pored toga, donošenje kodifikacije bilo je neophodno radi otklanjanja čestih kolizija koje su se javljale između pojedinih pravnih izvora.

Justinijan je 528. godine imenovao komisiju od sedam visokih činovnika sa zadatkom da prikupe i kodifikuju celokupnu pravnu zaostavštinu klasičnog perioda, kao i propise koje su izdali princepsi. Komisija je obavila posao za relativno kratko vreme i zbornik je objavljen 529. godine, pod nazivom *Codex Iustinianus*. On je između ostali konstitucija, zadržao i Zakon o citiranju, što znači da

¹ Justinijan je bio vizantijski car koji je kodifikovao celokupno dotadašnje rimsko pravo. Justinijan je vladao Vizantijom od 527. do 565. godine (skoro 40 godina), jedni ga smatraju poslednji rimskim, a drugi prvim vizantiskim vladarem.

u to vreme još nije bila na pomolu ideja o nekom širem kodifikatorskom zahvatu (Milošević, 2012:255).

Justinijan je konstitucijom *Deo Auctore*, krajem 530. godine naložio Tribonijanu da obrazuje novu komisiju koja će sakupiti najvrednije delove pravičkog prava u pedeset knjiga. Taj *codex iuris*, i upravo završeni *codex legum* trebalo je da budu potpuna kodifikacija važećeg prava.

Justinijanova kodifikacija predstavlja kodifikaciju celokupnog, kako zakonskog prava (*leges*), tako i pravničkog prava (*ius*). Ona se sastoji iz pet delova i to: 1. *Codex Iustinianus*; 2. *Digeste*; 3. *Instituciones*; 4. *Codex repetitae praelectionis* 5. *Novelae*.

Codex Iustinianus ili zbornih carskih konstitucija se sastojao iz probranih i međusobno usklađenih konstitucija ranijih činovnika. Stupio je na snagu 528. godine.

Digeste su najvažniji dokument o rimskom pravu i najvažnija pravna knjiga uopšte. Pored toga, *Digeste* su najobimniji deo kodifikacije i podeljene su na pedeset knjiga. U njima su sačuvana pravna dostignuća klasične pravne nauke. *Digeste* su kao takav dokument, postale jedan od najviše citiranih i komentarisanih dokumenata u istoriji prava uopšte. *Digeste* su stupile na snagu krajem 533. godine. U nekim zemljama su bile izvor prava koji su sudovi direktno primenjivali, kao što je bio slučaj sa sudovima u Nemačkoj, koji su sve do 1900. godine koristili *digeste* kao izvor prava.

Instituciones predstavljale su zvanični udžbenik koji je imao zakonsku snagu. Stupile su na snagu 533. godine pre *Digesta*. Institucije su rađene po uzoru na Gajve institucije i preuzele su trodelnu podelu na *res, personae i actiones*.

Codex repetitae praelectionis stupio je na snagu 534. godine, a sadržavao je pravo koje je u većoj meri odgovaralo potrebama života u poznom Rimskom carstvu.

Novelae predstavljaju deo kodifikacije koji nije pisan na latinskom, već starogrčkim jezikom. Njima su obuhvaćene reforme koje je Justinijan izvršio prvenstveno u obligacionom i porodičnom pravu. Ovaj zbornik je izdao sam Justinijan, putem koga je u 170 novih zakona novelirao odnose u pomenutim i drugim granama građanskog prava.

Svi navedeni delovi su imali istu pravnu snagu i neposrednu primenu u praksi.

Kroz evropsku istoriju, Justinijanove pravne tekstove su uvek iznova razmatrali razni narodi. Ponovno oživljavanje rimskog prava otpočelo je u Italiji, koja je ostala središte njegovog proučavanja i daljnjeg razvoja. U šesnaestom veku, sa pojavom humanizma, vodeću ulogu preuzela je Francuska. U sedamnaestom veku došao red na Nizozemsku da pravnoj nauci pruži nove elemente razvoja, a u devetnaestom veku u Nemačkoj, nauka je iznova dala nešto novo na predmetu proučavanja. U svakom tom razdoblju naglasak je bio na nekom drugom aspektu rimskog prava (Stein, 2007:29).

2. RECEPCIJA RIMSKOG PRAVA

Renesansa je ponovno rađanje antičkih uzora, povratak idejma Grčke i Rima, pa i kada se radilo o pravu i državi. Jedan od prvih oblika ovog preobražaja je pravna renesansa.

Pravna renesansa započinje u gradovima Italije još krajem XI i početkom XII veka, proučavanjem digesti i drugih delova Justinijanove kodifikacije (Slavnić : 2008, 158). Tada se javljaju i prve škole u Italiji, koje proučavaju, interpretiraju i tumače klasično rimsko pravo.

Recepcija rimskog prava bila je postepena posredna i neposredna. Posredna recepcija vršena je pod uticaja naročito školovanih pravnika u Italiji, Francuskoj i dalmatinskim gradovima, dok je neposredna recepcija predstavljala preuzimanje normi rimskog prava putem naredbe ili odluke vladara. Neposredna recepcija izvršena je u Nemačkoj i Španiji.

Tako su zapadnoevropske države u Srednjem veku preuzele Rimsko pravo, uglavnom imovinsko pravo. I sam izraz *Ius civile* – pravo građana Rima, postepeno počinje da znači imovinsko privatno pravo.

2.1. Škola glosatora

Iako je škola u Paviji otvorila put ka rimskim tekstovima, njoj ne pripada zasluga za prvo naučno određivanje Justinijanove kodifikacije. To mesto pripada školi u Bolonji, u čiji je zasenak pala škola u Paviji. Glavni razlog tome je, što je škola glosatora napravila prve ozbiljne korake u sistemskom proučavanju prava u Srednjem veku, pre svega rimskog prava. Osnivač ove škole bio je *Irnerius*, profesor rimskog prava na Univerzitetu u Bolonji, koga su sledili njegovi učenici *Bulgarus*, *Martinus*, *Jacobus* i *Hugo*. Irnerius je prvi počeo čitati i komentarisati Digeste.

Škola glosatora dobila je ime po glosama - beleškama koje su glosatori pisali proučavajući Justinijanovu kodifikaciju. Škola glosatora je jedna od prvih škola koja se bavila recepcijom rimskog prava, čiji se rad sastojao u proučavanju rimskog prava onako kako je ono dato u Justinijanovoj kodifikaciji. Za glosatore, Justinijanova kodifikacija, bila je takav izvor koji se ne komentariše, knjiga bez pogovora, koja ima posebnu snagu i originalnu vrednost, isto kao Kur'an za islamiste ili Biblija za kanoniste. Navedena činjenica, potvrđuje nam još jednom vrednost Justinijanove kodifikacije i respekt koji su prema njoj imali tadašnji pravници.

Stil proučavanja koji su se glosatori koristili, nazivao se *Mos docendi Italicus*. Glosatori su pisali beleške između redova (*glossa interlinearis*), ili uz sam tekst (*glossa marginalis*). Proučavanje u ovoj školi, bilo je: pragmatično, kazuisitičko, fragmentarno, antiistorijski i dogmatski. Glosatori su skupljali glose koje su se odnosile na ista pitanja ili grupu pitanja, a zbirke u kojima su bile sakupljene takve glose zvane su *summae*.

Ponekad su glosatori pogrešno čitali latinski original i time stvarali nove pojmove, od kojih su neki bili korisni. Tako je u VII veku uveden naziv „*pozitivno pravo*“, koji je nastao čitanjem izraza *ius positum*. Fragmentarno tumačenje Justinijanove kodifikacije, kojim su se bavili glosatori bilo je nužno za početno prisvajanje rimskog prava, što je dosta dugo vremena bilo i dovoljno. Od glosatora, posebno treba istaći poslednjeg glosatora *Accursiusa*, koji je sredinom XIII veka sakupio sve glose predhodnika u jedan zbornik, tzv. *Glossa ordinaria*, koji je sadržao preko 62.000 glosa. Objavljivanje ove zbirke označilo je kraj škole glosatora.

Zasluga navedene škole sastoji se u tome, što je postala centar ponovnog evropskog otkrića prava. Takođe, njena zasluga se ogleda i u stvaranju nove nauke o rimskom pravu koja će jačati tokom narednih vekova opštu evropsku kulturnu samosvest (Laura Solidoro Maruotti, 2003).

2.2. Škola postglosatora

Škola postglosatora ili škola komentatora, zamenila je školu glosatora krajem XIII veka. Glavni predstavnici škole postglosatora bili su: *Durantis*, *Bartolus* i *Baldis*. *Bartolus*, profesor prava u Perudi, smatrao se začetnikom međunarodnog privatnog prava, a njegov uticaj bio je toliki da se govorilo kako nema dobrog pravnika bez poznavanja Bartolovog dela. Predstavnici ove škole, otišli su korak dalje od glosatora, i imali su drugi pristup u proučavanju rimskog prava. Oni su upotpunjavali i dalje razvijali rimsku pravnu teoriju, napuštajući određene stavove i pristupe koji su vladali u vreme donošenja Justinijanove kodifikacije. Njih je najviše zanimala praktična primena pravnih saznanja o životu i dalji razvoj prava, a često su davali i stručna mišljenja o pojedinim pravnim problemima. Pored toga, oni su rimsko pravo nadograđivali pravnim teorijama kanonskog i germanskog prava, što je bilo preduslov za recepciju rimskog prava u obliku srednjovekovnog „opšteg prava“. Takođe, vršili su upoređivanje rimsko pravo sa važećim pravom, sa gradskim statutima i feudalnim običajima.

Postglosatori su nastojali da njihova doktrina, stavovi i mišljenja, budu prilagođeni i razumljivi vremenu u kome su živeli. Zbog šireg shvatanja rimskog prava, i slobodnijeg pristupa u tumačenju Justinijanove kodifikacije, došlo je do modernizacije rimskog prava, koje je odgovorilo na potrebe tadašnjeg društva i počelo se širiti van Italije. Mnoge definicije i pravne izreke, koje se pripisuju Rimljanima, u stvari su nastale od strane glosatora i potonjih srednjovekovnih pravnika.

Sledeći naučnu misao glosatora, postglosatori su afirmisali ono što su rimski pravници svesno izbegli: uopštavanje, izvlačenje pravila iz pojedinačnih rešenja i dr. Postglosatori su nastavom i naučnom delatnošću doprineli još većem širenju uticaja rimskog prava, ali su, pored toga, u većoj meri nego glosatori bili usmereni ka praksi. Njihov pristup izučavanju prava se proširio Evropom pod nazivom „italijanski metod“ (*mos italicus*) (Milošević : 2011, 104). Osnovna obeležja

tog metoda bila su dogmatizam i odsustvo istorijsko-kritičkog odnosa prema rimskom pravu.

2.3. Škola elegantne jurisprudencije

Pod uticajem humanizma i renesanse u XVI veku u srednjoj Francuskoj, tačnije na univerzitetu u Buržu javlja se „škola elegantne jurisprudencije“, ili kako je pojedini autori nazivaju francuska „elegantna pravna škola“. Ova škola je dobila takav naziv zbog nastojanja njenih predstavnika da svoja dela pišu klasičnim, a ne srednjovekovnim latinskim jezikom. U to vreme, centar razvoja nauke i umetnosti postala je Francuska, što je uslovalo i pojavu ove škole. Pored toga, jedan od razloga nastanka škole bila je reakcija na dotadašnji način proučavanja rimskog prava, i nastojanje da se otkrije pravo rimsko pravo odvojeno do glosatorskih i postglosatorskih dodataka. Oni sa nipodaštavanjem govore o radu glosatora, i prave jedan novi pristup u proćavanju rimskog prava. Humanistićko obrazovanje podrazumevalo je odlično poznavanje grćkog i latinskog jezika, kao i antićke kulture i civilizacije. Škola je dobila naziv po težnji ka elegantnom stilu, što je bila posledica nastojanja njenih pripadnika da se približe klasićnim rimskim pravicima. Glavni predstavnici ove škole bili su *Jacobus Cujacius* i *Hugo Donellus*. U literaturi se navodi, da zahvaljujući profesoru Univerziteta u Buržu *Cujacusu*, nije ostalo nijedno nerazjašnjeno mesto u Justinijanovoj kodifikaciji. Predstavnici škole elegantne jurisprudencije nastojali su da se pravo izućava sistemski kao celina, i to uz pomoć istorije.

Ova škola je nazivana i „istorijska škola“, da bi se razlikovala od one u XIX veku, jer je nasuprot glosatorima i postglosatorima, odbacivala tumaćenja i insistirala na originalnim tekstovima, u kojima je videla i istorijske naslage (Stanojević, 2004 : 129). Predstavnici ove škole uveli su i novu metodu ućenja i proućavanja, koju su nazvali *mos docendi gallicus* (francuski naćin izućavanja i nastave). Njihov naući rad bio je zasnovan i na otkrivanju izvornih tekstova analizom stila i jezika.

2.4. Škola prirodnog prava

Delom kao nastavljaić, a delom kao reakcija na školu elegantne jurisprudencije, javlja se poćetkom XVII veka u Nizozemskoj „škola prirodnog prava“. Ideja prirodnog prava ima neprekidnu tradiciju od antićkih vremena. Osnivaćem ove škole smatra se istaknuto ime pravne nauke *Hugo Grotius*, koji je autor dela *De iure belli ac pacis* („O pravu rata i miru“). Krajem XVII, a naroćito u XVIII veku, škola prirodnog prava postala je vladajuća na univerzitetima, i imala je veliki znaćaj za dalji razvoj građanskog prava. Po mišljenju većine pripadnika ove škole, prirodno pravo je skup normi koju su saznate razumom kao saglasne ljudskoj prirodi: iz najopćtjih umnih naćela se izvode rešenja za konkretne situacije. Kao i geometrijski aksiomi, prirodno pravo važi uvek i svuda.

Zasluga ove škole je, pre svega, što je od pravne istorije iznedrila samostalnu naučnu disciplinu, odvojivši je od rimskog prava, za koju je škola elegantne jurisprudencije usko vezala. Takođe, predstavnici ove škole, u rimskom pravu su tražili elemente prirodnog prava i uzdigli ga na nivo „pisanog razuma“ (*ratio scripta*).

Ova škola isticala je zahtev da se pravo zasniva na razumu i da ima univerzalno važenje. Ideja o univerzalnom i nepromenljivom prirodnom pravu doprinela je stapanju lokalnih i regionalnih pravnih običaja u jedinstven pravni sistem, koji je odgovarao buržoaziji. Njene osnovne vrednosti su: privatna svojina, lična sloboda, jednakost, sloboda ugovaranja i testiranja. Mnogi pripadnici ove škole tvrdili su da rimsko privatno pravo, predavano na univerzitetima (*ius modernus Pandectarum*), odgovara razumu, tako da je prirodno pravo sa privatnim pravom činilo jedinstvo (Stanojević, Antić, 2004 : 28).

Tek od pojave škole elegantne jurisprudencije i naučne revolucije racionalizma počinje izučavanje rimskog prava kao istorijske činjenice, a ne kao „prava uopšte“. Vladavina škole prirodnog prava nije ukinula obradu postojećeg pozitivnog prava, već je ga samo izbacila, kao samovoljno pravo, izvan granica nauke.

Zahvaljući delovanju ove škole, došlo je do rušenja svakodnevnih autoriteta, uz insistiranje na izgradnju sistema od opštih principa ka posebnim pravilima i napuštanje topičkog načina mišljenja. Pod uticajem navedene škole, izvršene su mnogobrojne kodifikacije građanskog prava krajem XVIII i početkom XIX veka, sa znatnim elementima rimskog prava, koji su tim povodom recipirani.

2.5. Istorijska škola

Krajem XVIII i početkom XIX veka, u Nemačkoj se javlja istorijska škola, kao reakcija na školu prirodnog prava. Dok se shvatanje o prirodnom pravu zasniva na racionalizmu, ideje istorijsko pravne škole zasnivaju se na romantizmu. Pojava ove škole bila je u skladu sa procvatom istorije i filozofije XIX veka. Teorijsku podlogu istorijskopravne škole, čine predavanja filozofa *Fihtea*, profesora berlinskog univerziteta, i ideje koje je u svojim naučnim radovima zastupao nemački pravnik francuskog porekla, *Karl Fridrih Fon Savinji*, profesor rimskog prava u Berlinu (Marković : 2008, 30).

Glavni predstavnici istorijske škole su *Savinji* i *Puhta*. Predstavnici ove škole polaze od ideje, da je pravo proizvod istorije, izraz narodnog duha, a ne slobodno stvaralaštvo „mudrog zakonodavca“ niti proizvod razuma. Takođe, smatraju da se pravo razvija tiho, mirno i spontano u narodnom životu i duhu. Istorijska škola i njeni predstavnici bili su veliki protivnici kodifikacije prava. Iako je po teoretskim pogledima ove škole trebalo očekivati da će ona zapostaviti izučavanje rimskog prava, to se nije dogodilo. Istorijska škola stavljala je poseban akcenat na izučavanje izvora prava, naročito *Corpus iuris civilis-a*, čistog izvora rimskog prava.

Zahvaljujući ovoj školi razvio se kritički stav u proučavanju izvora rimskog prava, usavršene su metode tumačenja prava, izgrađeni mnogi pravni pojmovi, poboljšana sistematika kroz povećanu apstraktnost opšteg učenja i jasno razlikovanje pravnih odnosa po njihovoj pravnoj prirodi (Stanojević, Antić, 2004 : 30). Predstavnici istorijske škole, sigurno inspirisani rimskim pravom, pokušavali su da u duhu svog učenja stvore nemačko pravo, koje bi se razlikovalo od rimskog prava. Ipak, takav pokušaj je ostao bez rezultata. Pojava istorijske škole prava istovremeno je značila početak modernog pristupa izučavanju istorije prava i definitivno formiranje istorije prava kao posebne nauče discipline.

3. KODIFIKACIJA PRAVA I RAZVOJ GRAĐANSKIH KODIFIKACIJA POD UTICAJEM RIMSKOG PRAVA

Pod kodifikacijom prava u širem smislu shvata se donošenje zakona i drugih pisanih izvora prava kojima se prvenstveno zamenjuje dotada važeće običajno pravo, odnosno, sudska praksa, ili se stvara sasvim novo pravo koje nije postojalo ni u obliku običaja ni u obliku prakse. Kodifikaciju u užem smislu predstavlja donošenje velikih zakonika (kodeksa), kojim se obuhvataju velike grane prava ili pojedine njihove oblasti, gde se pravo sistematizuje u manjem broju velikih zakonika. Kodifikacijom se iznova obrađuje određena pravna oblast, gde raniji pravni izvori mogu poslužiti kao deo građe pri izradi zakonika.

Kroz istoriju se pokazalo da kodifikacija prava nastaje kao rezultat odgovarajuće zrelosti postojećih pravnih poredaka. Da bi jedna kodifikacija bila dobra potreban je određeni nivo pravne refleksije i tehnike, jer iz njih dolazi bogastvo i širina pravne terminologije, praćena dobrom sistematizacijom i harmonizovanim delovima.

Posle Hamurabijevog zakonika, koji se smatra prvom važnijom kodifikacijom prava pre oko 2000 godina pre nove ere, Justinijanova kodifikacija ili *Corpus iuris civilis* predstavlja najvažniju kodifikaciju. Posebna važnost ove kodifikacije ogleda se u tome, što predstavlja izvor rimskog prava, koje će se kroz takozvanu recepciju preuzimati u mnogim evropskim zemljama. Razvoj građanskog društva i stvaranje velikih nacionalnih država stvorilo je potrebu da se izvrši šira kodifikacija prava, posebno u Danskoj, Švedskoj, Pruskoj, Francuskoj, Austriji, Nemačkoj i drugim zemljama. U naznačajnije kodifikacije ubraja se kodifikacija u Francuskoj, gde je, *Code civil* iz 1804. godine, poslužio kao uzor za izradu kasnijih građanskih zakonika.

Građanski zakonici sadrže načelne odredbe koje imaju karakter fundamentalnih pravnih pravila, i opšte pravne norme koje nisu podložene čestim promenama, dok bi se posebnim zakonima regulisala ona materija građanskog prava koja nije obuhvaćena zakonikom ili predstavlja odstupanje od odredaba zakonika.

Građanski zakonici evropskih zemalja u sebi su sadržali velik broj pravnih institucija klasičnog rimskog prava, taj uticaj je primetan, pa se i kasnija praksa

izrade zakonika i regulisanja privatno pravnih odnosa u tim državama u dobroj meri oslanjala na recipirane institute rimskog prava, koji su i danas pristuni.

3.1. Francuski građanski zakonik

Francuski građanski zakonik ili *Code civil* predstavlja produkt dugog istorijskog razvoja i spoj tradicionalnih i novih pravnih instituta. Izradu Code civila pokrenuo je *Napoleon Bonaparta* kada je postao prvi konzul 1800. godine. On je imenovao četvoročlanu komisiju koju su sačinjavali najiskusniji predstavnici najviši sudskih instanci. Komisija u sastavu: *Tronchet, Bigot, Portalis, Maleville*, je za četiri meseca izradila nacrt zakonika, koji je usvojen nešto kasnije, odnosno 31. marta 1804. godine pod imenom *Code civil des Francais* (Građanski zakonik Francuza), a tri godine kasnije ponovo je objavljen pod imenom *Code Napoleon*.

Naziv Napolonov zakonik, Francuski građanski zakonik dobio je zbog velike uloge Napoleona u njegovom donošenju. Koliko je i on sam bio vezan za ovaj zakonik, govori i činjenica, da dok je bio u izgnanstvu na ostrvu Sveta Jelena govorio je: „*Moja prava slava nije u tome što sam dobio četrdeset bitaka, Vaterlo će izbrisati sećanje na tolike pobede. Ono što ništa neće izbrisati, što će večno živeti, to je moj Građanski zakonik*“. Međutim, naziv *Code Napoleon* nije se do kraja održao, pa se od 1870 godine, do današnjih dana koristi naziv *Code civil Francais* ili *Code civil*. Sam Napoleon je dao i svoj lični doprinos u strukturi zakonika, u delu koji se odnosio na porodično pravo. On je insistirao ideje jedne snažne patrijarhalno vaspitane porodice, gde je muž bio vrhovni porodični starešina koji se pitao za sve, a žena mu je dugovala punu poslušnost i nije mogla da preduzme nijednu pravnu radnju. Napoleon se lično založio za uvođenje sporazumnog razvoda braka i ustanove usvojenja.

Redaktori Code civila-a su prilikom izrade zakonika uzeli u obzir postojeće izvore prava: a) običajno pravo koje je vladalo na severu Francuske, b) recipirano rimsko pravo koje je važilo na jugu Francuske, v) kraljevske ordonanse, g) kanonsko pravo, d) sudsku praksu viših sudova, đ) zakonodavstvo nastalo tokom revolucionarnog perioda, e) teorijske postavke u radovima Potjea, i sačinili skladan, jasan, jezgrovit i za prosečnog građanina razumljiv tekst zakonika (Popov Danica : 2009, 31).

Stil kojim je Code civil pisan je jednostavan, rečenice su kratke i jasne, bez teorijski uopštavanja. Kao što se moglo zaključit, jedan deo normi rimskog prava koje su se primenjivale na jugu Francuske pre donošenja Code civila, kao recipirani deo prava, preuzete su i u Code civilu, što znači da je rimsko pravo postalo sastavni deo ove kapitalne građanske kodifikacije.

U pogledu sistematike, Code civil usvaja institucionni sistem, po kome se sva materija deli na tri dela (stvari, lica i tužbe). Posle kratkog uvodnog dela posvećenog primeni zakona, kodeks se deli na tri knjige.

3.2. Austrijski građanski zakonik

Razvoj građanskih kodifikacija obično je bio vezan za period vladavine određenog vladara, koji bi sačinio komisiju ili dao nalog da se kodifikacija građanskog prava izvrši. Takav slučaj bio je i u Austriji, gde je kodifikacija građanskog prava otpočela u vreme vladavine *Marije Terezije*, i dalje se nastavila za vreme vladavine drugog vladara. Komisija za izradu kodeksa oformljena 1753. godine, posle trinaestogodišnjeg rada uradila je nacrt zakona – *Codex Theresianus*. Ovaj zakonik sadržao je 7377. paragrafa sistematizovanih u tri knjige (lica, stvari, nasledno i obligaciono pravo). Prvobitni nacrt zakonika bio je prerađen, pa je deo kodeksa koji se odnosi na prava ličnosti bio skraćen sa 1500 na 300 paragrafa. U takvom obliku, Austrijski građanski zakonik stupio je na snagu 1787. godine pod nazivom *Jozefinski zakonik*, iz razloga što je donet za vreme vladavine *Jozefa II*.

Međutim, to nije bio kraj na izradi građanskog zakonika, pa je dalji rad na kodifikaciji nastavljen 1790. godine, kada je obrazovana nova komisija na čelu sa profesorom filozofije i prirodnog prava na Pravnom fakultetu u Beču *Karla Antona Martinija*. Nacrt opšteg građanskog zakonika koji je Martin uradio 1796. godine odstupao je u potpunosti od Kodeksa Marije Terezije i rimskog prava. Ovaj nacrt bio je prožet učenjem prirodnog prava, ali nije postao zakon.

Tekst zakona bio je poveren novoj komisiji 1801. godine, koja je trebala da dati konačnu obradu. Novoimenovanu komisiju predvodio je Martinijev sledbenik *Franc fon Cajler* koji je okončao rad na kodifikaciji. Zakonik je konačno proglašen 1.6.1811. godine pod nazivom Opšti građanski zakonik (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*). Austrijski građanski zakonik predstavlja kodifikaciju privatnog prava koja sledi sistem rimskih Institucija. U sistematici Austrijskog građanskog zakonika oseća se još uvek veliki uticaj tročlane institucijonalne podele (*personae, res, actiones*). Sadrži 1502 paragrafa i deli se na uvod i tri dela: lično pravo, stvarno pravo sa naslednim pravom i jednim delom obligacionog prava, zajedničke odredbe ličnog i stvarnog prava.

Pored recipiranog rimskog prava, čiji se uticaj u dobrom delu jasno vidi, u ovom zakoniku primećuje se i uticaj kanonskog prava, pruskog projekata iz 1784. godine, i delom nemačkog prava. Pored navedenog, u ovom zakonu se primećuje zastupljenost relikata feudalnog prava.

Uticaj rimskog prava se na primer ogleda kod instituta kupoprodaje, jer je za prenos svojine potreban pored sporazuma i spoljni element, saglasnosti volja – pravni osnov i način sticanja kao i u rimskom pravu.

Austrijski građanski zakonik predstavlja značajnu kodifikaciju XIX veka, sa znatno manjim uticajem od francuskog Code civila. Poseban zanačaj AGZ je imao na našim prostorima. Naime, on je važio na teritorijama Vojvodine, Hrvatske, Slovenije, Slavonije, Bosne i Hercegovine. U skraćenoj verziji i na teritoriji Srbije, kao Srpski građanski zakonik od 1844. godine.

3.3. Nemački građanski zakonik

U Nemačkoj je bilo nemoguće doneti jedinstven građanski zakonik za celu državu, usled njene rascepanosti na male kneževine i kraljevine. Sve te male državnice imale su svoje zemaljske kodifikacije koje su odisale duhom feudalnog prava, što naročito važi za Opšte zemaljsko pravo Pruske (ALR) iz 1794. godine. Stvaranje jedinstvenog građanskog zakonika dugo je bio imperativ za nemačku vladajuću elitu. U Nemačkoj je bilo potrebno doneti građanski zakonik koji je trebao da zameni tada vladajući pravni partikularizam.

Sa radom na kodifikaciji počelo se 1874. godine, kada je obrazovana komisija od 11 članova, pod predsedništvom poznatog profesora pandektnog prava *Bernarda Vindšajda*. Komisija je radila trinaest godina i 1887. godine izradila je prvi projekat građanskog zakonika (Stojanović – Antić: 2004, 51). Po objavi, projekat je naišao na oštre kritike zbog doktrinarne spoljne forme zakonika, pune pojmovnih apstrakcija pandektne teorije i zbog pravničkog jezika koji je bio stran narodu. Zbog toga je 1890. godine obrazovana druga komisija, koja je u prvom projektu građanskog zakonika izvršila neophodne jezičke korekture i smanjila njegov preterani individualizam. Tako je drugi projekat bio gotov 1895, i sa određenim manjim izmenama usvojen 1896. godine. Posle četiri godine od donošenja, 1900. godine, ovaj zakonik je stupio na snagu.

Nemački građanski zakonik (*Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*) sadržao je 2385 paragrafa podeljenih u pet delova. On je prvi moderni građanski zakonik koji je uveo tipičnu pandektnu sistematiku. Prva knjiga sadrži opšti deo, u kome se nalaze opšti pojmovi i opšti instituti privatnog prava. Druga knjiga se odnosila na obligaciono pravo i pravne institute ugovaranja. Treća knjiga obuhvata stvarno pravo, četvrta porodično, a peta knjiga je sadržala nasledno pravo. Šesta knjiga koja je pridodata se odnosila na međunarodno privatno pravo.

Stil Zakonika se odlikuje stručnom pravničkom terminologijom, apstraktne formulacije, preciznim i dubokim mislima, teško razumljivim za obične ljude koji ne poseduju pravničko znanje. Sa aspekta doktrine, to je bila strana zakonika koja uvećava njegovu vrednost, dok sa aspekt običnog čoveka to je zakonik činilo nerazumljivim i stranim.

Izvori na koje se oslanjao Nemački građanski zakonik su rimsko i nemačko pravo, s tim što je na obligaciono pravo najviše uticalo rimsko pravo, dok je u oblasti porodičnog i naslednog prava preovladavalo nemačko pravo.

Nemački građanski zakonik uvodi neke nove institute: institut objektivne odgovornosti za opasne stvari, predviđa mogućnost zaključenja ugovora u korist trećeg lica, a u vezi sa institutom državnine dozvoljena je samo faktička vlast na stvari, tj. samo držanje.

Ovaj zakonik je imao velikog uticaja na kasnije kodifikacije, ali daleko manji od Francuskog građanskog zakonika. Služio je kao uzor za izradu Japanskog građanskog zakonika iz 1898, Švajcarskog građanskog zakonika iz 1907. godine,

Brazilskog građanskog zakonika iz 1916. godine, kao i Meksičkog, Grčkog i drugih građanskih zakonika.

ZAKLJUČAK

Pod rimskim pravom podrazumevamo pravo koje je se primenjivalo kao pozitivno pravo u rimskoj državi od njenih početaka 754. godine pre nove ere do cara Justinijana 527-565. godine nove ere, odnosno pravo koje činilo pravni poredak rimske države skor 13 vekova. Rimljani nisu obrađivali sve oblasti prava, već samo građansko pravo, koje su u dobroj meri usavršili i čije su osnovne temelje postavili. Iako, građansko pravo predstavlja samo jednu oblast prava, ono je po svom sadržaju veoma obimno i obuhvata značajnu količinu pojedinosti. Zbog važnosti koje ima građansko pravo, rimljani su nastojali da što bolje i u što većoj meri razrade pojedninačne institute građanskog prava, koji su bili neophodni za funkcionisanje svakodnevnog pravnog prometa i odnosa ljudi povodom ličnih odnosa i stvari.

U XI veku Zapadna Evropa se okreće izučavanju rimskog prava. U tom periodu dolazi recepcije rimskog prava, počinju sa radom prve škole koje su posvećene recepciji rimskog prava uz stavljanje posebnog akcenta na njegovu primenu u praksi. Normativna recepcija rimskog prava u određenom pravnom sistemu i državi, bila je moguća tek po uspostavljanu određenih društveno-ekonomskih odnosa zasnovanih na robnonovčanoj privredi i privatnoj svojini. Recepcija rimskog prava nije bila čista recepcija, iz razloga što se recipirano pravo prilagođava pravu u koje se recipira, i nije se recipiralo bez promena. Kao što se moglo zaključiti, naučno pravo Kontinentalne Evrope vodi poreklo od rimske jurisprudencije. Svaka od navedenih škola imala je posebno mesto i značaj u recepciji rimskog prava. Zahvaljujući postojanju ovih škola, postojao je jedan kontinuitet u proučavanju rimskog prava, što je i u određenoj meri doprinelo da rimsko pravo postane temelj prava Kontinentalne Evrope.

Uticaj rimskog prava na građanske kodifikacije evropskih zemalja je izuzetan, što smo mogli uočiti i analizom Francuskog i Austrijskog građanskog zakonika. To nije slučaj samo sa navedenim građanskim zakonicima, već se taj uticaj može primetiti i kod drugih građanskih zakonika tog perioda, kao što su Nemački građanski zakonik, Švajcarski građanski zakonik i drugi.

Pored toga, i danas možemo primetiti jasne uticaje rimskog prava na privatno pravo zemalja kontinentalne evrope, gde je veliki broj instituta rimskog prava recipiran i primenjuje se kao sastavni deo savremenih zakonodavstava.

Literatura:

1. Marković, Savo. 2008. Opšta istorija prava I, Podgovrica, Univerzitet Mediteran Podgorica;
2. Milošević, Milošević. 2001. Rimsko pravo, Beograd Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu;

3. Popov, Danica. 2009. Građansko pravo – opšti deo, Novi Sad, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu;
4. Slavnić, Ljiljana. 2008. Istorija pravnih institucija, Novi Sad, Privredna akademija;
5. Solidoro Maruotti, Laura. 2003. La tradizione romanistica nel diritto diritoo Europeo, II Dalla crisi dello ius commune alle codificazioni moderne, Torino;
6. Stanojević, Obrad. 2004. Rimko pravo, Beograd, Pravni fakultet;
7. Stein, Peter. 2007. Rimsko pravo i Europa, Povijest jedne pravne kulture, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga;
8. Stojanović, Dragoljub - Antić, Oliver. 2004. Uvod u građansko pravo, Beograd, Pravni fakulte Univerziteta u Beogradu.

RECEPTION OF ROMAN LAW AND ITS IMPACT ON CIVIL LAW IN THE COUNTRIES OF CONTINENTAL EUROPE

PhD Rejhan Kurtovic
PhD Dragana Randjelovic

Abstract:

By the reception of Roman Law it is understood an acceptance of Roman Law as a positive law in medieval Europe. It is an unqiue example in history that the legal system of an empire and civilization is applied outside its borders, and even after its collapse. Roman law was not only applied, it also became and remained the foundation of the laws of continental Europe. The author deals with the reception of Roman Law and its impact on the legal systems of the countries of continental Europe, and especially in the Civil Code and the development of civil rights. The reception of Roman Law is observed through the analysis of Justinian's codification - Corpus iuris civilis, in which are in original form of collected and preserved all creations and achievements of Roman legal theory of the classical period.

Key words: Roman Law; Justinian's codification; Reception of Roman Law, French Civil Code, Austijan Civil Code, German Civil Code